

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ДЕСУПСТАНЦИЈАЛИЗОВАНИ ЧОВЕК ЛАБУДА ДРАГИЋА

Лабуд Драгић је написао провокативан, тематски изузетно носив и естетски веома успео роман *Кукавичја њилад* (Српска књижевна задруга, Београд 2016). Спајајући две нескладне речи и сачињавајући оксиморон у наслову свога дела, романијер је од првог, почетног сусрета с читаоцем назначио како ће у овом делу бити речи о нечем необичном, чудном и тешко разумљивом, али ипак, уз нешто интелектуалне вештине и смисла за историјске парадоксе, схватљивом. Лексикографско одређење речи „кукавица” усмерава нас не само на своје основно значење, тј. птицу чије оглашавање наликује на људско кукање, него нам указује и на добро познату склоност ове птице да своја јаја полаже у туђа гнезда. Из такве склоности лако може проистећи појава кукавичјега пилета, тј. пилаци: уколико кукавица своја јаја подметне у гнездо кокошке, одатле ће се излећи нека неприродност и неко чудо које нимало не наликује на бића уобичајено настала на таквоме месту. У амбијенту кокошака и пилића кукавица одиста делује као страно тело, убачено споља, из неког другог света, уз то убачено с претензијама да се у новом амбијенту прикаже као свој на своме. Оксиморон „кукавичја пилаци” указује, дакле, на феномен стварања неприродних бића и хибрида, мистификацијских творевина и фантома, виртуелних феномена који нису природно произашли из света у којем су настали.

За разрешење дилема у које нас увлачи већ наслов Драгићевог романа веома је значајно и фигуративно значење речи „кукавица”. Оно је, дакако, изразито негативно, а – према *Речнику српскога језика* Матице српске (2007, стр. 611) – указује како на несрећницу, јадницу, тј. особу коју је задесила нека несрећа (реч је о значењу везаном за изразито женски род) тако и на плашљивца, страшљивца,

слабића и особу достојну сваког презира (реч је о значењу везаном за изразито мушки род). То све значи да Драгићева „кукавичја пилад“ никако не могу бити вредносно позитивно оквалификована, јер су то особе које како себи тако и другима доносе сушту несрећу и јад, као и сигурни пад карактерних и моралних својстава. Све то је, на овај или онај начин, обухваћено у низу речи етимолошки изведених из лексеме „кукавица“, речи као што су: „кукаван“, „кукавац“, „кукавел“, „кукавица“, „кукавичји“, „кукавичити“, „кукавичић“, „кукавичица“, „кукавички“, „кукавичлук“, „кукавиштво“, „кукавка“, „кукавник“, „кукавно“, „кукавност“, „кукавче“, „кукавштина“, као и неке друге речи, забележене у *Речнику српскога језика*.

Кукавичја пилад су, дакле, она чудна бића која се појављују тамо где им место није: у гнезду, међ пилићима, где би све што се излегне морало бити пиле, а оно одједном испаде некаква сиња кукавица. Дакако, тај чудни обрт и пад вредности не бива одједном, него је такав исход догађаја још раније припреман: некаква претходна кукавица је морала да подметне своја јаја у кокошје гнездо да би се излегла пилад која нису кокошја него су кукавичја. На такву алегорезу наводи нас већ насловом, а поготово садржином свога романа *Лабуд Драгић*. А, уз то, он то чини поступком изванредних језичко-стилских ефеката, те употребом живог народног језика, са чудесним богатством лексике које ће задуго бити предмет лингвистичких, лексикографских и дијалектолошких изучавања.

А у средиште пажње свога романа *Кукавичја пилад* Драгић ставља Црну Гору у времену њеног уједињења са Србијом, одмах после Првог светског рата, у време Божићне побуне и каснијег зеленашког комитовања. Аутор, притом, испоставља четири кључна аспекта повлашћене стварности. Пре свега он, трагом цвијићевског, антропогеографског погледа на свет, указује на пуно прожимање црногорске природе и црногорског човека: та два чиниоца су чврсто срасла, она произлазе један из другог, па ће због тога писац посегнути за одиста бриљантним описима природе, са мноштвом детаља који освајају читаоца већ својим микростилским ефектима. Саставни део те везе тла и човека јесте чињеница о периодичној појави неродних година, елементарних непогода и глади као њиховог пропратног феномена, па ће све то бити један од кључних разлога због којих су људи били приморавани да напуштају сопствено родно тло, те да се селе на разна места, између осталог и у Америку. Такви одласци су по правилу били комбиновани са одређеним политичким процесима. На самом почетку романа Драгић приказује разговор који су, непосредно по утихнућу Херцеговачке буне 1875–78, водили бечки ћесар, тј. цар Франц Јозеф, и његов гост, млади принц Данило, син књаза Николе Петровића.

Лукави Ћесар је свог младог госта, који је „и сам снобовски одгајан, па још додатно покондирен браком са пребогатом Јутом”, убеђивао како нема потребе крварити за Херцеговином, која је, ето, одлуком Берлинског конгреса, припала Ћесаровини. Боље је посветити се лепотама високо цивилизованог живота: нека његов народ „учи стране језике, савремене плесове и музику, нека се просвјеђује!” А да је млади принц познавао сопствени народ, он би добро знао да њему „није ни до плесова ни до музике, већ до људског живота на тој посној земљи и голом камену”. И препознао би добро шта је стварна намера Ћесара, који је знао да „када тај народ одвојиш од његове земље, лако ћеш од њега направити прашину” (сви наводи из романа, стр. 4).

Лабуд Драгић је написао роман *Кукавичја њилад* показујући управо то: шта бива са људима који су се одвојили од сопствене земље и сопственог народа, те како то од некадашње тврде стене они постају обична прашина. Реч је, дакле, о причи о распадању српског народног бића под притиском процеса модернизације, а поготово под притиском империјалних држава и одговарајућих идеологија различитих врста. Тачније речено, у роману се приказује уништавање традиционалног црногорског друштва, које укључује и распад свести, историјског памћења и усмене културе, а све то је представљало најчвршћи темељ који је вековима конституисао и стабилизовао Црну Гору као Српску Спарту, а уз то је и одржавао њен еписко-херојски морал као прворазредни чинилац друштвене стабилности.

Други аспект романескне приче подразумевао је рафиниран приказ књаза/краља Николе као владара који постепено, у себи, производи ефекат специфичног, црногорског салтоморталеа, обрта од којег је, поготово под старост, почео да пати владар Црне Горе. Он који је готово целог живота певао, сањао и делао да, најзад, дође до уједињења свих Срба, он би оног тренутка када је то постала извесност био рад да се тај вековни сан никако и не оствари. Па уместо да са својим унуком, сином своје кћери Зорке, регентом Александром Карађорђевићем, војсковођом победничке српске војске која је и Србију, и Црну Гору, и целу будућу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца ослободила, уместо да се са кости своје кости договори о достојанству које припада и Црној Гори и њему као владару Црне Горе, остарели краљ Никола Петровић постаје збуњени, сметени, противуречни владар који би пошто-пото хтео да произведе за владаре своје синове, од којих ниједан не показује никаквих владарских ни способности ни амбиција. О томе наратор у роману *Кукавичја њилад* каже: „Краљ је једном ногом у гробу, ал се не одриче престола у корист свога унука, који хоће и умије да

влада и који је наследио највише његових особина, за разлику од синова” (69). Од таквога, сопственим противуречностима силно пометеног владара отуђиле су се и Велике силе, победнице Првога светскога рата, које су га задуго пазиле, али којима он сам постаје велика сметња за уређење балканског, јужнословенског простора.

О томе зашто се овакав обрт десио краљу Николи Петровићу Лабуд Драгић одговара целокупном наративном структуром свога романа, а посебно неколиким упечатљивим приповедним сликама у којима су згуснута моћна књижевно-песничка и духовно-историјска значења. Нарочито су снажна и речита она значења која се отварају у сликама суочавања краља Николе са неодољивом моћи новца и материјалних вредности уопште. Пред снагом таквог материјалитета све оно што је у краљу Николи, некада званом „Царем јунака”, вредело, све се то претворило у пепео и у прах, а заоштрена супротност и жестоки контраст појавио се између два лика истог човека: књаза Николе из времена битке на Вучјем долу и краља Николе у времену када је изгубио супстанцу која је обликовала његов идентитет по којем је постао познат. Његове промене настају када буде ушао у свет новца и богатства код банкара из Трста, којег Драгић у свом роману назива Марпурго, а који је у стварности збиља постојао и звао се Морпурго. Наратор романа зато вели: „Не само краљевско него и људско и јуначко, и сад су му се сви они подвизи његових витезова са Вучјег дола указивали у некој нестварној и далекој представи, као дјечја игра из неког давнашњег сна; сва његова прича о историји и славној прошлости, о династији и дворцима, све му је то личило, из ове рупе пуне злата и драгуља, као неко привиђење: непотребна измишљотина, лаж” (51).

Краљ Никола је постао биће испражњено од садржина које су га раније у потпуности испуњавале, али је остало сећање на некадашње доживљаје: „Краљ се морао сјетити вјерних витезова с Вучјега дола, ношених једном мишљу и незаустављивом силом јунаштва. Тада му бјеше јасно да је то иста сила која је носила косовске витезове и да траје од давнина, и да се на бојном пољу јавља у чистом и јасном виду и да је то оно чувство, *најслађе душевно!*” (56). А кад се то „чувство, најслађе душевно” суочи са снагом новца и материјалних вредности, све ће испарити као да никада није ни постојало: „Али гледај, све се то распинуло као магла, пред Марпургом. Као да га је завео у неке предјеле о којима он ништа раније није знао, у предјеле у којима и небо и земља стоје у другачијим односима од оних како их он досад замишљаше” (56–57). Десупстанцијализација човековог бића је у случају краља Николе очигледно на делу, а да он сам тога једва да је свестан: он је, можда, свестан да се променио, али не примећује да је у својим новим

појавним облицима сасвим изгубио самога себе. Јер: „Давно је то прошло кад је вјерово у култ јунаштва и части. Но је од мудрих Марпургових саплеменика по Паризу научио да ће култ новца надживјети све култове и да мора живјети по модерним европским обичајима” (61). Тај нови краљ Никола није више „Цар јунака”, он више и не зна шта је, али због тог незнања и због те испражњености он не уме више ни да жали ни да очајава због губитка неких давних вредности у самоме себи. Он је постао трагичан лик без смисла и осећања за трагичке суштине човековог постојања.

Трећи аспект ове приче о Црногорцима односи се на конституисање покрета зеленаша и његово комитско, војно крило, одмах по ослобођењу 1918. године. Драгић се одлучио да тај политичко-војни процес прикаже изнутра, из самог зеленаштва, па је стога у средиште пажње поставио оне групе следбеника остарелог краља Николе који су били спремни да се у крви боре са припадницима истога, српскога народа како би се одбранили краљеви династички и њихови лични интереси. За саме зеленаше никакве дилеме није било око тога да ли су они Срби или нису: они су знали оно што се у Црној Гори вековима једино и чувало као свест о властитој српској народној припадности и одређености. Тек више година после покрета зеленаша појавиће се покрет црногорских усташа који ће, најрадикалнијим идеолошким салтоморталеом Секуле Дрљевића и Савића Марковића Штедимлије, развити потпуно ирационалну, антисрпску хистерију, која ће се завршити тиме што ће Дрљевић, примера ради, постати министар у тзв. Независној Држави Хрватској, у влади Анта Павелића, а Штедимлија корисни административац и приручни идеолог у Крлежином Лексикографском заводу у Загребу. Одвојити Црногорце од њиховог српског народног стабла, постао је један од најозбиљнијих идеолошко-политичких пројеката неколиких империјалних центара моћи, а тај пројекат је, из сасвим схватљивих разлога, актуелност за стране, освајачке центре моћи задржао до дана данашњег.

Велики је парадокс да су зеленашки комити често били официри и војници који су прошли велика ратна искушења, али су ипак пристали да буду истренирани да не штеде сопствени народ, „да убијају и пуцају без кајања и гриже савјести” (66), „да убијају и жену бремениту и дијете у њеном стомаку” (66), али и да пљачкају без устезања, тако да су у тој страсти чак разоткривани њихови прави мотиви. Зато ће један од тих ратника против својих сродника и сународника рећи: „Да сам икада раније оволико пара у рукама држа, никад се не бих у комите одметнуо. Никад пушке латио” (87). Све то су спремно чинили „да спасу династију, достојанство и част Црне Горе” (72), како су говорили. Притом се, међутим,

нису питали јесу ли они лично постали сметња остварењу стварних интереса и истинске воље народа у Црној Гори да се, најзад, уједине са сопственом једноверном и једнонационалном браћом; нису се питали имају ли они право да спречавају оно што су сви сањали и за шта су многи крв полагали вековима, а сад су они, група одметника од народа, решили да крв пролију како се тај вековни сан не би остварио. Материјални интереси и идеолошке поделе десупстанцијализовали су црногорског човека онако како се и сам краљ Никола истрошио и удаљио од сопственог народног бића, те преузео некакав начин живота који није у дослуху са његовим менталитетом и поретком вредности по којем је до тада живео и делао. Покрет зеленаша се очевидно отуђио од свога рода, па зато они сами, свесни ситуације у којој се боре против властитог народа, веле да „помоћи ће нам Крвати и Арбанаси и Бошњаци, и ови Растодери што их поменух – само да се одвојимо од србијанскога краља!” (75). Потом ће, сагледавајући сопствену неутемељеност и противуречност, самима себи рећи: „Све се удружило против нас, па и ми сами постадосмо сопствени гоничи и шпијуни. У сопственој земљи, непријатељи својега народу, а сами себи – душмани” (115). У причи о зеленашима Лабуд Драгић је дошао до самих корена идеолошке деобе црногорског друштва и до узрока грађанског рата који ће се водити што у тишини и мрклини што у буци и бесу. Поготово ће фатални токови бити интензивирани током Другог светског рата, када фашистичко-комунистичке антитетезе буду дале свој допринос српским деобама и сеобама. Тим трагом комунисти ће започети свој пројекат изградње црногорске нације, а на таквом темељу бива јасно и све оно што је у тако первертираном облику на делу у Црној Гори транзиционог доба.

Четврти аспект овог Драгићевог романеског света односи се на судбину породице Башовић, посебно на деобе и расколе унутар породице, али и унутар свакога човека понаособ. Један део породице одваја се од гладнога огњишта и одлази у Америку (Шалета, Грња), један део гине на бојиштима око Скадра (Крсто), један део се везује за зеленашки и комитски покрет (Милутин), а и неке друге индивидуалне разлике остављају последице на понашање људи и на њихове међусобне односе. Трагом традиционалне идеје о фаталном деловању снаха, наратор ће саопштити: „Ријетко су Башовићи заједно за вечером. Одавно нијесу. Како је прва снаха у кућу банула, више се никад за трпезом нијесу окупили. Па ни о Светом Ђорђију!” (174). Најтрагичније последице уследиле су због идеолошко-политичких деоба, а романијер је све то изванредно згуснуто изразио у наративном казивању које обухвата две сцене, а и неколико каснијих, углавном узгредних коментара. Прва сцена

показује како разуларени комити, и сами расцепљених душа, чине разне неподопштине, попут оне кад Милутин Мујо Башовић у даљини види некаквог човека, а онда из пуке обести подиже пушку на тог намерника („Ај да га малко погледнем низ цијев”, 133), па после пуцња тај далеки човек пада, а да његов убица и не зна кога је то, заправо, устрелио. Друга сцена збива се годину и по дана касније, а Милутин Мујо Башовић, свега једну недељу пре него што ће се и сам суочити са сопственим судњим часом, сазнаје у кога је то, готово насумице, пуцао и лишио га живота. Тад му се приказало „да је онога дана, баш на Огњену Марију, устријелио стрица Вуксана, који се бијаше ријешо да га нађе и да, како је рекао мајци Јаглики, ’врне оно наше бравче кући’” (152). Када бес у људима проговара, онда се ништа ваљано не може учинити: онда ће тај бес убити не само човека са којим си у роду него и човека који ће све учинити да ти помогне и да те спасе од зла. Та обест и та бука и бес су оно што је зеленаше нужно одвајало од судбине сопственог народа.

Тако, дакле, изгледа слика људи који су се отуђили од сопствене земље, од свога рода и од роднога огњишта. Ова прича Драгићевог романа учиниће се некоме исувише традиционална, исувише уроњена у историју, исувише везана за некакав свет који се може олако прогласити сасвим несагласним са савременим светом. А уколико се суочимо са таквим читалачким искушењима, нужно ћемо се запитати у чему је, заправо, данашња актуелност Драгићевог романа? Ту актуелност треба препознати у многим слојевима *Кукавичје њилади*: у уверљивости приказивања човека који је изгубио антропогеографски темељ свога постојања; у упечатљивости описивања владара који изневерава сопствени народ, али и самога себе, онаквог какав је некада био; у заслепљености појединих људи спремних да начине политичко-војни покрет који суштински извитоперава историјско памћење колектива и изневерава наде читавог народа неговане вековима; у суровој егоистичности људи који све вредности живота своде на задовољавање властитих интереса; у приказивању породице која се распада због исувише великих разлика њених припадника, разлика насталих због специфичности начина мишљења, политичког опредељивања и стварања засебних вредносних система... Размишљајући о актуелности Драгићевог романа требало би, заправо, одговорити на питање јесу ли овакви феномени ствар некакве дубоке прошлости или се они врло изразито испољавају и у нашем времену. А одговоривши на ово питање, морамо закључити да роман *Кукавичја њилад* говори о догађајима из историје, али су појавни облици тога света непрестано присутни, од доласка модерних времена и њихових правила пона-

шања до данас. Актуелност овог романа треба, дакле, посебно препознати у чињеници да је на уверљив начин приказан један од драматичних раскола унутар бића српскога народа, са којим се и данас суочавамо, и то у облику тешких социопатолошких процеса у Црној Гори. То суочење, нажалост, биће знатно драматичније и болније у будућности, а улазак Црне Горе у НАТО сигуран је знак да креаторе такве политике једино занима да произведу што дубље расколе и што теже патолошке процесе како у Црној Гори тако и у целом српском народу. Хибридни, мистификацијски феномен „кукавичје пилаци“ вишеструко је алармантан и поучан.

И, коначно, зашто је Драгићев роман требало наградити колајном која носи име Моме Капора? То није само због тога што је Драгић написао књигу о краљу Николи, којег је и Капор, као књаза, у једној знатно бољој и хуманијој фази његовог развоја, приказао у свом роману *Зелена чоја Монџенеџра* (1992). Знатно више то је повезано са чињеницом да је у свом особеном развојном току Момо Капор, управо од овог романа, почео да показује колико он није само шармантни, урбани писац заинтересован за младе, уметничке и боемске животне сласти него колико јесте и национално одговоран писац спреман да сагледа социјалну и идеолошку, градску и сеоску, завичајну и селидбену сложеност српскога живота. Унутар такве поетичке ширине, због које је Капор од почетка деведесетих година XX века добио сасвим нове типове читалаца, а последњих година и убедљиве, критичке и академске рефлексije његовог дела, роман *Кукавичја њилад* Лабуда Драгића веома се сигурно сместио унутар онога што можемо назвати капоровским књижевним концептом. Тај концепт није нимало узак и ограничен, него својом ширином и богатством представља једно од важних а обновљивих изворишта савремене српске књижевности. У њему, у том изворишту, можемо се редовно подсећати колико луцидна и непретенциозна, али промишљена и духовита проза може деловати као поезија, као „непрекидна свежина света“ (Душан Матић). А у тој свежини биће вазда обнављана она типично капоровска радост постојања и оно постојање у радости, због којег нам осмех редовно освежава лице док читамо Мому Капора. У прози Лабуда Драгића смех ће нас често затећи неспремне, па ће нам се осмех понекад и заледити на лицу, али из те прозе избија и она капоровски необуздана и моћна свежина са којом се посматра свет као да се он први пут види.*

---

* Реч приликом уручења Награде „Момо Капор“ Лабуду Драгићу за роман *Кукавичја њилад*, у Београду, 13. априла 2017. и на научном скупу „Српско језичко и књижевно наслеђе у Црној Гори“, у Подгорици, 26. маја 2017. године.